IS ER AAN DE

PUBLIEKE UNIVERSITEIT TEN ONZENT

PLAATS VOOR EENE

FACULTEIT DER THEOLOGIE?

IS ER AAN DE

UBLIEKE UNIVERSITEIT TEN ONZENT

PLAATS VOOR EEN

FACULTEIT DER THEOLOGIE?

REFERAAT

VOOR DE MEETING, GEHOUDEN TER GELEGENHEID VAN DE
TIENDE JAARVERGADERING DER VEREENIGING VOOR HOOGER ONDERWIJS OP
GEREFORMEERDEN GRONDSLAG,

DOOR

DR. A. KUYPER.

AMSTERDAM. J. A. WORMSER.

1890.

VOORREDE.

In den regel zagen de referaten van de meetings onzer Universiteits dagen het licht. Aanvankelijk was dit zelfs noodig, naardien onze tegenstanders toen nog in grooter getale plachten op te komen, om over de hoogst gewichtige onderwerpen, die tusschen hen en ons in geschil zijn, te redetwisten. Het was toch billijk dat voor- en tegenstanders, die, door middel van de verslagen der pers, deze debatten volgden, in onverkorten en onverminkten vorm het referaat voor zich konden hebben, dat als grondslag voor het debat dienst deed; en óók dat zij, die verhinderd waren bij het mondeling debat tegenwoordig te zijn, schriftelijk of door de pers van hunne critiek konden doen blijken.

Na 1886 daarentegen zijn onze tegenstanders aan deze goede gewoonte ontwend. De wolken stof, die het kerkelijk Conflict opjoeg, brachten hen blijkbaar in den waan, dat de principiëele quaestie thans af had gedaan. Reeds nu echter begint men in te zien, dat dit *niet* zoo was. In de „Vrije Universiteit" op Gereformeerden grondslag wierd een beginsel belichaamd, welks invloed zich verre over de kerkelijke grenzen uitbreidt, en dat in den diepsten grond met het

beginsel, dat Geloof en Revolutie op elk gebied des levens tegenover elkander plaatst, saamvalt.

Het was daarom juist gezien van heeren Directeuren, dat zij met het houden van eene publieke meeting bij onze jaarvergaderingen voortgingen; maar in verband met het voorshands wegblijven van vele onzer tegenstanders, is het publiek maken van het referaat op zulk een meeting gehouden, dan ook volstrekt onmisbaar.

Vandaar deze uitgave.

KUYPER.

Amsterdam, 19 Juni 1890.

M. H.!

De keuze van het onderwerp voor onze publieke meeting, liet mij ditmaal niet lang in verlegenheid. Mijn onderwerp toch was mij door hetgeen in het afgeloopen jaar, *buiten* onzen kring, in zake het Hooger Onderwijs voorviel, vanzelf aangewezen. Er is in de pers dit jaar, er is op de vergadering van moderne theologen, er is in den gemeenteraad van Amsterdam, er is op politieke vergaderingen, rakende deze materie, schier uitsluitend over het bestaansrecht van de Theologische faculteit aan onze Staats-hoogescholen gesproken. En hoe zou het dan geen laakbaar verzuim, geen blijk, dat we ophielden meê te leven, geen tactische fout zijn, zoo wij nalieten ook onzerzijds een antwoord op de vraag te geven: *Is er aan de publieke Universiteit ten onzent plaats voor eene faculteit der Godgeleerdheid?*

De feiten, die aanleiding gaven om dit teedere vraagstuk bij vernieuwing aan de orde te stellen, liggen nog versch in ieders geheugen. Toen in 1876 de toenmalige minister Heemskerk zijn wetsontwerp op het Hooger Onderwijs indiende, stelde de Regeering voor, de Theologische faculteit te doen vervallen, en zulks niet uit onderschatting van het belang der Theologie, maar uit overweging dat elk Theologisch onderwijs kleur en tint vertoont, en alzoo de Overheid, door Theologisch onderwijs te organiseeren, gedwongen wordt, in strijd met haar karakter, partij te kiezen op een terrein, waarop haar geen recht van keuze toekomt. Hiertegen echter is de liberale partij in de Tweede Kamer, gesteund ook door adressen van ethische zijde, in verzet gekomen; en heeft, deels door kerkelijke voorkeur, deels door staatkundige bedoeling geleid (*), aan het Kabinet ten slotte geen

(*) Zie dit aangewezen in mijne repliek aan Mr. De Beaufort, getiteld „*Onnauwkeurig*"? op bl. 10 en v.v.

andere keuze gelaten, dan om óf zijn ontwerp te zien vallen, óf de vervallen verklaarde Theologische faculteit toch weer in zijn ontwerp op te nemen. Bij dezen stand van zaken sprak het vanzelf, dat een man als de minister Heemskerk het hoofd boog; en onder deze parlementaire pressie is toen een regeling tot stand gekomen, die voor de Overheidshoogescholen de oprichting eener faculteit van zeer partijdige godsdienstwetenschap, onder den vermomden naam van Theologische faculteit, verplicht heeft gesteld; en waarbij van Rijkswege geld aan de Haagsche Synode is geboden, om aan de drie Rijksuniversiteiten twee hoogleeraren van kerkelijk kaliber te benoemen, die wel niet tot de Universiteit zouden behooren, maar toch als appendices en bijwoners in haar glorie zouden deelen. Bij plechtige gelegenheden mochten zij zelfs aankomen achter den Senaat. — Reeds op zichzelve maakte deze regeling vele ontevredenen. Ze hinderde de twee vijfden onzer Roomsche bevolking. Ze was een steen des aanstoots voor de Christelijke Gereformeerden. Ze kwetste de niet-ethische orthodoxie. En ze stuitte niet minder die dege echte liberalen tegen de borst, die van zulk staatsrechtelijk geknutsel, waarbij alle vroeger beleden beginsel schandelijk verzaakt wierd, een onverwinlijken afkeer hadden. Men overdrijft dus niet door te constateeren, dat ook deze wrange vrucht van politiek geknutsel door de kleinere helft der natie, tegen den zin van de meerderheid onder het volk, wierd doorgedreven.

Toch zou allicht niet zoo spoedig weer aan deze regeling getornd zijn, indien ze Amsterdam niet in moeite had gebracht. Dezelfde wet toch, die deze hybridische Theologische faculteiten in het leven riep, schiep ook voor Amsterdam de mogelijkheid om zijn vroeger Athenaeum om te zetten in eene *Universiteit*; mits, en dit was de lastige conditie, mits ook Amsterdam zulk een vleesch-noch-visch faculteit voor de Theologie organiseerde. Nu, dit kon, zoo dacht men, op een goedkoopje. In Amsterdam toch bestonden reeds de Luthersche en Doopsgezinde Seminariën, elk met twee hoogleeraren. Voor even duizend gulden 's jaars per hoofd zouden deze vier heeren wel te bewegen zijn in deze faculteit zitting te nemen. Dat was reeds vier voor vier duizend gulden, en met nog twee hoogleeraren, elk ad *f* 5000, er bij, was men er dus. En tegelijk had men ook studenten, want natuurlijk, al het verschil met vroeger zou dan slechts hierin bestaan,

dat de Luthersche en Doopsgezinde studenten thans aan de Academie college liepen, in plaats van gelijk tot dusver, bij hun hoogleeraren aan huis.

Had men het hierbij dan ook gelaten, zoo ware Amsterdam niet in last gekomen. Maar, gelijk het meer gaat, wiens weg voorspoedig loopt, waagt zich licht te ver, en zoo ook deden de vrienden van Amsterdams stedelijke Universiteit. In niets wilden ze dat hun stichting bij Leiden of Utrecht zou achterstaan, en dus moest ook Amsterdam *kerkelijke* hoogleeraren van de Haagsche Synode hebben. Niet die Synode drong er op aan. Het was louter een spel van Amsterdamsche ijdelheid. Noch kerkelijk belang, noch wetenschappelijk motief, alleen *rivaliteit* was drijfveer. De vraag was slechts, hoe dit doel te bereiken. Immers twee kerkelijke hoogleeraren kosten *f* 10.000, en het Rijk gaf dat geld niet. Eerst hebben de minnaars van dit denkbeeld toen beproefd, uit particuliere bijdragen *f* 250.000 bij elkaar te brengen, die men op het Grootboek zou zetten; want de Haagsche Synode, die in financieële aangelegenheden voor geen Rekenkamer in bedrevenheid onderdoet, nam met belofte van *jaarlijksche bijdragen van particulieren* geen genoegen. Maar juist om de hooge som vlotte dit niet. En toen eerst kwam in den kring der Universiteitsvrienden te kwader ure het ongezonde denkbeeld op, om deze *f* 10.000 's jaars eenvoudig uit de Gemeentekas te lichten; want de gemeentekas had bij de Synode nog crediet. In den Gemeenteraad zaten, dank zij het toen nog onverzwakte monopolie van *Burgerplicht*, bijna enkel „vriendjes". Men had dus slechts toe te tasten, om van de geldverstrekking zeker te zijn. En zoo is toen het noodlottig besluit gevallen, waarbij de Gemeenteraad van Amsterdam zich voor een reeks van jaren verbond, om telken jare *f* 10.000 aan de Haagsche Synode uit te betalen. Een besluit waarbij die Raad, om aan de Vrije Universiteit den voet dwars te zetten, tevens als clausule bedong, dat de Haagsche Synode geen andere studenten dan van Overheidshoogescholen tot haar examina zou toelaten. Een historische herinnering, die ik u niet sparen mocht, om den geest te kenteekenen, waardoor dit besluit wierd ingegeven. En zoo is dan Professor Knappert, zoo is Professor Gunning naar Amsterdam getogen. De altoos energieke Van Dijk uit Doetinchem heeft hier een succursaal gesticht Het getal Theologische studenten is toegenomen. En de heeren meenden nu te zijn waar ze wezen wilden. Het was wel een vreemde toestel.

Een Theologische faculteit waarin, met haar dépendance, vijf moderne, en daaronder twee Luthersche, twee Doopsgezinde en één Synodaal theoloog, met nog twee ethische godgeleerden aanstaande dienaren des Woords voor drie kerkgenootschappen tegelijk moesten opleiden. Maar dit deerde niet. Noch naar eenheid van beginsel, noch naar eenheid van doel wierd gevraagd. Het oogmerk was maar, om ook te Amsterdam een Theologische faculteit met een draaglijk aantal Theologische studenten te hebben; en *dit* oogmerk was bereikt.

Jammer slechts dat de Grondwetsrevisie een streep door deze schoone rekening kwam halen. De Grondwetsrevisie toch breidde de kiesbevoegdheid uit, verzwakte daardoor het monopolie van *Burgerplicht*, en schonk aan de ontevredenen gelegenheid, aan het woord te komen. Geld uit de Gemeentekas voor kerkelijke doeleinden te nemen was een staatkundige misgreep, die stand kon houden zoolang men der critiek het zwijgen opleî, maar die onverwijld geoordeeld lag, zoodra de critiek vrij wierd. En zoo is het geschied, dat reeds kort na de verkiezing in 1888 de beweging tegen de Amsterdamsche Theologische faculteit in gang kwam. De verplaatsing van Professor Gunning naar Leiden werkte deze beweging uiteraard zeer in de hand. En door de cordaatheid en beginselvastheid van een kleine echt liberale groep in de hoofdstad, is er toen een voorstel ter tafel gebracht, eerst om geen geld meer voor een nieuwen kerkelijken hoogleeraar te geven, en, toen dit geen bijval vond, om zich tot de Hooge Regeering met het verzoek te wenden, dat de instandhouding van een Theologische faculteit aan de Overheidsuniversiteiten facultatief mocht worden gesteld; en zulks wel met den beleden toeleg, om, won men dit pleit, de Theologische faculteit althans aan onze stedelijke Universiteit te doen vervallen.

Deze actie lokte, gelijk vanzelf spreekt, heftige reactie uit. Mr. Levy stond een oogenblik de tranen in de oogen, bij het hooren van een zoo boozen toeleg, om „de glorie der vaderen" te sloopen. De *Kerkelijke Courant* gordde een zak om haar lendenen en bedreef misbaar. Onder de Theologische professoren van alle gading en alle richting ging slechts één kreet op over de vermetelheid van het Amsterdamsche radicalisme. En zelfs de moderne Theologen wisten niet beter te doen, dan op hun jaarvergadering Prof. Tiele uit Leiden naar Amsterdam te roepen, om in de hoofdstad zelve aan deze euvele

lieden de welverdiende kastijding toe te dienen. Die strijd woedt nog voort; en nog is op verre na niet te zeggen, tot welk besluit de Hooge Regeering in deze materie komen zal. Dat vroeg of laat de Theologische faculteit van onze publieke Universiteiten wegvalt, is een even zekere als goedgeefsche profetie, maar *hoelang* ze haar leven nog rekken zal, is zelfs van verre niet te gissen. Kwijnende zieken zijn soms taai.

Juist daarom is het echter goed en billijk, dat de quaestie zelve, die door dezen strijd aan de orde is gesteld, van verschillend standpunt op onderscheidene wijze worde toegelicht. Niet door kansberekening, maar alleen door principieel debat kan de publieke opinie tot helderheid komen. En het is in dien zin, dat ook op de mannen der Vrije Universiteit de plicht rust, om aan dat debat deel te nemen. Ook zij toch nemen tegenover deze quaestie een eigen standpunt in, en gaan noch met de „groote Protestantsche partij", ditmaal door Mr. Levy aangevoerd, noch met de radicalen mede.

En nu ter zake.

In zijn publiek gemaakt referaat over deze aangelegenheid zegt Prof. Tiele op bl. 35: „Dat *ik* den naam godsdienstwetenschap zou verkiezen is geen geheim. *Maar aan namen hecht ik niet veel.*".

Reeds dit dunkt mij in dezen hoogleeraar een bekentenis van zwakheid. Maurice heeft in een zijner opstellen*) over *Social morality* een welsprekend pleit gevoerd voor de *waarheid in de taal*, en er op aangedrongen dat aan dat „alles onder alles verstaan" toch een einde mocht komen, omdat niets zoozeer als dit *niet* hechten aan namen, de macht der leugen in de hand werkt. Onze vaderen hadden daarom de vaste gewoonte, altoos eerst de beteekenis der gebezigde woorden te onderzoeken, en het begrip der gebezigde termen te bepalen; overtuigd als ze waren dat bijna geen naam willekeurig was opgekomen, dat elke naam een historie in zich droeg, en dat bij ontstentenis van deze onmisbare bepaling der termen geen ordelijk debat kan bestaan. Dit niet hechten aan namen ontmoet men dan ook gemeenlijk bij hen, die bij het verbergen van de oorspronkelijke beteekenis der woorden en het verduisteren van de geboorteakte belang hebben. En reeds op zichzelf pleit het omgekeerd in uw voordeel, zoo ge

*) Maurice, *Social morality*. London 1872 Pag. 133—152.

de historische beteekenis der namen aandurft, ze nauwkeurig onderzoekt en in hun oorspronkelijken zin gelden laat.

Een principeel debat over de positie der Theologische faculteit aan onze publieke Universiteiten eischt dan ook mijns inziens dat vooraf de zin en de beteekenis van wat een *faculteit*, van wat een *Theologische* faculteit, en van wat *onze* publieke Universiteit zij, vaststa.

Op de vraag wat historisch onder het woord *faculteit* te verstaan zij, is na de uiterst nauwkeurige onderzoekingen van Heinrich Denifle*) het antwoord niet langer twijfelachtig. *Faculteit* is hier te nemen in den zin van *bevoegdheid*, de *facultas ubique docendi*, d. i. de bevoegdheid om zeker vak van studie publiek te doceeren. Vandaar ging het een tijdlang over in den zin, dat *facultas* dit *vak van studie* zelf aanduidde. Een elliptische spreekwijze, waarin *facultas* de verkorte zegswijze was voor de *disciplina, quam docendi habeo facultatem.* En gelijk eertijds *studium*, dat eveneens oorspronkelijk het *vak van studie* zelf aanduidde, later de naam wierd voor de *school*, waarin dit vak gedoceerd wierd, zoodat men van *studium generale* voor een athenaeum sprak, evenzoo is toen ook het woord *facultas* allengs op de *scola* overgedragen, welker leden saam deze *facultas* of *disciplina* doceerden. In deze beteekenis komt het reeds omstreeks 1250 voor in een schrijven van de Artisten van Parijs. Naar eisch van het staatsrecht der Middeleeuwen vormde nu zulk een scola een soort *gilde, corporatie* of *bond*, die niet slechts zelf doceerde, maar ook door het gradueeren van jonge mannen zich voortzette in het opkomend geslacht. Wie door zulk een scola of faculteit gedoctoreerd wierd, trad *eo ipso* als magister in die faculteit op, en bleef daartoe behooren, ook nadat hij zich elders gevestigd had. Men heeft dus de faculteit, ingevolge haar historischen oorsprong, te omschrijven als een gilde van geleerde mannen, die het recht bezaten om collegialiter, d. i. saâm eenzelfde vak van wetenschap te doceeren en daarin graden te verleenen.

Oorspronkelijk was de faculteit dan ook volstrekt niet een onderdeel

*) Heinrich Denifle. *Die Universitäten des Mittelalters bis 1400*, Tom I. p. 67 v.v Berlijn 1885.

der Universiteit, en de Universiteit was volstrekt niet wat men er thans van maakt een *Universitas scientiarum.* Toen de Universiteiten in het leven traden, beteekende *Universitas*, evenals *facultas*, niets anders dan een gilde of corporatie: maar hierin was de Universiteit van de faculteit onderscheiden, dat tot de corporatie der Universiteit zoowel de leeraren als de leerlingen behoorden en tot de faculteit alleen de docenten. Het was de *Universitas magistrorum et scolarium*, of gelijk men later zei, de *Universitas docentium et discentium.* Voor zoover nu deze leeraren en studenten als corporatie zekere burgerlijke rechten bezaten, in onderscheiding van de overige burgerij, vormden ze saam een Universiteit. De *faculteit* daarentegen was een gilde of corporatie enkel van de *leeraren*, en doelde niet zoozeer op zekere eigenaardige burgerlijke rechten, als wel op de *bevoegdheid om te doceeren en te gradueeren.* Vandaar dat in de „Universitas" de leeraren en studenten voor alle vakken saam waren opgenomen, terwijl in de „facultas" alleen de leeraren van één bepaald vak van studie zich vereenigden. Iets waarin lag opgesloten dat de leden der faculteit *in solidaire gemeenschap* doceerden, *saam* eenzelfde wetenschap onderwezen, en alzoo onderling voor elkanders onderwijs aansprakelijk waren. Eénheid van beginsel was van het wezen der facultas dus onafscheidelijk. Niet de enkele magistri, *maar de faculteit als zoodanig doceerde, examineerde en gradueerde.*

Hieruit blijkt, dat men de idée der faculteit evenals die der universiteit vervalscht, door beide voor te stellen, als instellingen voor de beoefening *der wetenschap.* Wetenschap wordt beoefend door de enkele geleerden, geheel onafhankelijk van de vraag, of deze geleerden in of buiten een Universiteit leven; en al spreekt het vanzelf, dat een Universiteit en een faculteit studie *onderstellen*, toch behoort deze studie niet tot haar wezen als zoodanig. Een faculteit studeert niet; het eenige wat een faculteit als college én eertijds deed én nog doet, is dat de faculteit *doceert, examineert en gradueert.* Nog nooit is in eenige faculteit een besluit genomen over hetgeen een hoogleeraar *als man van studie* voor de wetenschap moet arbeiden; maar steeds bepaalden de besluiten der faculteit zich tot de regeling van het doceeren, examineeren en gradueeren. Ik kan mij daarom zeer wel een inrichting denken, die uitsluitend ten doel had, aan jonge geleerden van aanleg de gelegenheid te bieden, hun leven onbezorgd

aan de wetenschap te wijden, maar zulk een inrichting zou niets hoegenaamd met de oorspronkelijke Universiteit gemeen hebben; en ook al gunde men haar den *naam* van Universiteit, in geen geval zou ze *faculteiten* kunnen bezitten. Zeller, die de Universiteit meer in dezen onhistorischen, abstracten zin opvat, is dan ook tot de zeer juiste conclusie gekomen, dat op zijn standpunt de faculteiten moeten wegvallen; en minister Fock, die ten onzent de Universiteiten zooveel doenlijk in dat uitsluitend wetenschappelijk kleed wilde steken, had evenzoo, zeer terecht, uit zijn ontwerp van wet op het Hooger onderwijs de indeeling in faculteiten weggelaten.

Faculteiten ontleenen haar recht van bestaan in het minst niet aan de eischen der wetenschap, maar aan de eischen van het practische leven; reden waarom dan ook elke poging mislukt is, om de indeeling der faculteiten strikt wetenschappelijk te rechtvaardigen. Immers, hoe ook ingedeeld, steeds grijpt de studie, die de éene faculteit doceert, in de studie der andere faculteiten in. De faculteit is er om het *doceeren*, en het *doceeren* doet de wetenschap niet om zichzelve, maar ter wille van de behoefte der maatschappij. Dit ziet men dan ook aan de indeeling. Omdat er in de practijk der burgermaatschappij behoefte is aan theologen voor de kerk, aan iuristen voor den staat, aan medici voor onze krankheden en aan docenten voor onze scholen, zijn er oorspronkelijk *vier* faculteiten opgetreden, die der *Theologen*, der *Decretisten* (onze iuristen), der *Medici* en der *Artisten*, onder welken laatsten naam men dan saamvatte alle docenten in de propædeutische studiën en voor het vormen van leeraren, die straks aan Latijnsche scholen in onderscheidene vakken zouden optreden; bij ons op doelmatiger wijze gesplitst in de *letterkundige* en *natuurkundige* faculteit.

Vitæ non scolæ was alzoo het gronddenkbeeld, waarvan de indeeling der faculteiten uitging; en wel verre dus van een clubje te zijn van hoogleeraren, die elk hun eigen weg liepen, of ook een disputeercollege voor allerhande tegenstrijdige meeningen, of eindelijk een instelling die gelegenheid bood om voor de wetenschap te leven, moet de faculteit, krachtens haar oorsprong en wezen, gedefinieerd, als een college van geleerden, die saam optreden, om gemeenschappelijk een zelfde vak van studie zóó te doceeren, daarin te examineeren en te gradueeren, dat die beroepsstand in de maatschappij, voor wie de kennis van dit vak onmisbaar is, in stand gehouden en steeds rijker

ontwikkeld worde. Eene bepaling, die in het minst niet bedoelt, de waarde van de beoefening der wetenschap als zoodanig te onderschatten, maar die protesteert tegen het denkbeeld, alsof voor studie een benoeming als hoogleeraar noodzakelijk was; en die evenzoo in verzet komt tegen de onwetenschappelijke methode om, door het niet hechten aan namen, aan het wezen der faculteit onder te schuiven, wat *niet* tot haar behoort. De formule: „De faculteit als zoodanig *studeert* niet, maar *doceert* en *gradueert* alleen," die én eertijds gold èn nog geldt, veroordeelt al zulke onzuivere voorstellingen onvoorwaardelijk, zonder recht zelfs van appèl.

Gaan we thans over tot ons tweede onderzoek, en stellen we de vraag, wat te verstaan zij onder de *Theologische* faculteit. Dat hieronder nooit kan verstaan worden eene faculteit van godsdienstwetenschap, volgt reeds uit het begrip van faculteit. Om drieërlei reden. *Vooreerst* toch is de naam „godsdienstwetenschap" een term ontleend aan de abstracte beschouwing der wetenschap. Stel dus, men stichtte een instelling met het uitsluitend doel, om aan talentvolle lieden een onbezorgd leven in den dienst der wetenschap mogelijk te maken, dan zou zeer zeker ook de godsdienstwetenschap aan zulk een instelling haar plaats moeten vinden: edoch aan zulk een instelling zou elke indeeling in faculteiten vanzelf wegvallen, en alzoo van een *faculteit* van godsdienstwetenschap nooit sprake kunnen zijn. In de *tweede* plaats, heeft men te doen met een Universiteit, die wezenlijke faculteiten bezit, en dus op de practische behoefte der maatschappij doelt, dan kan er evenmin een faculteit van godsdienstwetenschap ontstaan, om de eenvoudige reden, dat geen enkele beroepsstand in de maatschappij door de godsdienstwetenschap, mits men haar wetenschappelijk opvatte, in stand wordt gehouden. Prof. Tiele poogt dezen dans wel te ontspringen door een inrichting van zulk een faculteit te bepleiten, die met behulp van een paar kerkelijke hoogleeraren, practisch toch bruikbaar zou zijn; maar reeds Dr. Rovers heeft hem op de vergadering van moderne Theologen het onwetenschappelijke van zulk een saamkoppeling duidelijk aangetoond [1]). En wat mijn *derde* bedenking aangaat, zelfs op het stand-

---

[1]) Dr. Rovers zei er van (Zie *Bijbl. v. d. Hervorming* p. 41): Bestaat er werkelijk aan onze Universiteiten een „Faculteit van algemeene Godgeleerdheid of Gods-

punt van Prof. Tiele is en blijft een faculteit der godsdienstwetenschap een onding, omdat ze met de overige faculteiten niet kan worden gecoördineerd. Want het klinkt wel fraai, om te zeggen, dat de godsdienst (of liever de godsdienstige mensch) een zoo gewichtig verschijnsel in het leven is, dat ze waard is voorwerp van onderzoek voor een eigen faculteit te zijn; maar dit zeggen rust op begripsverwarring. Immers, zoo ge voor het onderzoek naar het *godsdienstig* leven een faculteit eischt, dan zou daarnaast moeten staan eene faculteit voor het *zedelijk* leven, een faculteit voor het *aesthetische* leven, een faculteit voor het *intellectueele* leven enz. Niet *godsdienst* en *recht* zijn gecoördineerd, maar *God* is gecoördineerd met het *recht* en met gods*dienst* het rechts*besef* of de *beoefening* van het recht. Uit welk oogpunt ook bezien, steeds blijkt dus een faculteit van godsdienstwetenschap een *contradictio in terminis* te zijn. Ze is onhoud-

---

dienstwetenschap"? Wanneer wij letten op de vakken, waarin volgens Art. 42 der Wet van 1876 onderwijs gegeven wordt, verdient zij dien naam niet.

Een nieuw vak, de geschiedenis der godsdiensten in het algemeen, is daarin opgenomen — maar wordt aan den godsdienst van Israel en het Christendom niet het leeuwendeel toegekend? Hun letterkunde, de exegese hunner Heilige Schriften moet gedoceerd worden, terwijl bovendien van den laatstgenoemden godsdienst de historia dogmatum, een deel der kerkgeschiedenis, gegeven moet worden. Zou men niet verwachten, dat in een faculteit van godsdienstwetenschap ook bij afwisseling de heilige Schriften van Indiërs, Perzen, Mohammedanen enz. behandeld werden en niet uitsluitend die van Israel en het Christendom?

Op de lijst der vakken, die in de theologische faculteit onderwezen worden, komt de dogmatiek niet meer voor. De theologia naturalis heeft plaats gemaakt voor de wijsbegeerte van den godsdienst. Zou een moderne, die het subjectief karakter der dogmatiek erkent, volgens wien zij de wetenschappelijke beschrijving is van eigen geloof en dat van geestverwanten, haar niet aan de Hoogeschool kunnen doceeren? Maar indien het onderwijs in de wijsbegeerte van den godsdienst door een orthodoxe gegeven wordt, dan zal het in ons oog geen wetenschappelijk karakter dragen, omdat, gelijk wij nog onlangs vernamen, het geloof der gemeente de „theologische maatstaf des oordeels" is in de philosophie van den godsdienst.

De Referent vindt er geen bezwaar in, wanneer de kerk van Rome dit mocht verlangen, dat naast de faculteit der algemeene godgeleerdheid een catholieke gesteld werd, mits tot dezelfde vakken beperkt. Ligt daarin niet opgesloten, dat onze theologische faculteiten p r o t e s t a n t s c h e faculteiten zijn? Maar dit zal toch wel niet hetzelfde zijn als faculteiten van godsdienstwetenschap?

baar, zoo men de faculteit in haar historischen, op het leven gerichte beteekenis neemt; en onwetenschappelijk, zoo men de faculteiten indeelt naar een wetenschappelijk beginsel.

Hier baat dus geen tegenstribbelen. Ge moet deze faculteit laten bestaan als *theologische* faculteit, of ze valt als faculteit geheel. Vat ge ze nu als *theologische* faculteit op, dan moogt ge echter niet zeggen, dat deze faculteit ten doel heeft, om *God* zelf te onderzoeken; want wie zegt, *God* te willen onderzoeken, of een onderzoek *naar God* te willen instellen, plaatst zichzelven reeds daardoor *boven* God en onderwerpt God als *object* aan zijn denkenden geest; iets wat met elk denkbeeld van religie onbestaanbaar is. Wie zich aldus als theoloog aanstelt, begint met God als God te loochenen en dus het voorwerp van zijn onderzoek te vernietigen. Er is alzoo òf geen theologie, òf alle theologie onderstelt, dat God zich *geopenbaard* heeft, en neemt alsnu tot voorwerp van onderzoek, niet God, wat ongerijmd is, maar die geopenbaarde en dus onder ons bereik gebrachte *kennisse van God.* Hierbij nu is slechts tweeërlei keuze mogelijk. Of wel ge bepaalt uw onderzoek tot die kennisse van God, die geopenbaard is *in het natuurlijke leven*, óf wel ge onderzoekt die andere kennis van God, die de inhoud is van zijn *bijzondere* openbaring. Beide is denkbaar. Alleen is het niet denkbaar, dat ge voor dit eerstbedoelde onderzoek een theologische faculteit in het leven roept. Dit kan niet, in de *eerste* plaats niet omdat zulk een faculteit dan slechts hetzelfde zou doen wat *de Philosophie* doet; en in de *tweede* plaats niet, overmits er geen beroepsstand in de maatschappij is, die door zulk een studie in stand wordt gehouden. De beroepsstand, waarvoor de Theologische faculteit doceert en gradueert zijn de doctores en pastores der kerk; en de kerk, die van Theologia naturalis zou willen leven, moet nog geboren worden. Het begrip van kerk zelf onderstelt een *bijzondere* openbaring. Hieruit volgt dus, geheel afgescheiden van de vraag, of er een bijzondere openbaring bestaat, die vertrouwen verdient, dat in elk geval een theologische faculteit alleen denkbaar is, voor zooverre deze bijzondere openbaring beleden wordt, én zich leent voor het *gemeenschappelijk* doceeren. Want wel kunnen eenige geleerde mannen in verband met de religie allerlei wetenswaardige zaken bestudeeren en daarover voorlezingen houden, ook al is het dat de één den ander lijnrecht weerspreekt: maar dit levert nog in het minst geen Theologische *faculteit.* Zal er een

faculteit zijn, dan moet de faculteit als eenheid, en dus uit eenzelfde beginsel, doceeren; en dan moet hetgeen deze faculteit doceert, niet een vrijbuiten zijn op philosophisch, historisch en litterarisch gebied, maar een doceeren van de Theologie als de wetenschap, die de op *bovennatuurlijke wijze geopenbaarde kennisse Gods* tot voorwerp heeft; en zulks wel met het doel, om den beroepsstand van de doctores et pastores ecclesiae in stand te houden, voor te lichten en te ontwikkelen. In Leiden, Utrecht en Groningen en bij de stedelijke universiteit te Amsterdam moge men dan ook van eene „Theologische faculteit" *spreken*, maar ze *is er niet*. Er is iets anders, wat noch technisch noch uit wetenschappelijk oogpunt dien naam verdient.

Is nu deze opvatting juist, dat een Theologische faculteit niet een wetenschap, die *God zelf* tot voorwerp van onderzoek heeft, kan doceeren, wijl dit met het beginsel der religie strijdt; en ook niet de *natuurlijke* Godskennisse tot inhoud van wat ze doceert mag kiezen, wijl ze dan op het erf der philosophie treedt; en dat ze derhalve dan alleen haar naam naar waarheid draagt, zoo hetgeen ze *als faculteit doceert* tot inhoud heeft de op *bovennatuurlijke* wijze geopenbaarde kennisse Gods; alsmede dat ze deze te doceeren heeft met het doel om den beroepsstand van de doctores et pastores ecclesiæ voor te lichten, dan volgen hieruit voor de Theologische faculteit drie nadere bepalingen van gewicht. *Ten eerste*, dat ze, als faculteit doceerende en gradueerende, *als faculteit* ook haar belijdenis moet hebben. Ze kan toch de waarheid der bovennatuurlijke openbaring nooit of nimmer fundeeren op eenig natuurlijk gegeven, en moet dus haar uitgangspunt vinden in een overtuiging, die zelve gewekt is door werkingen, die *boven de natuur* uitgaan. Deze bovennatuurlijke werkingen nu zijn, krachtens haar aard voor bewijs uit de gegevens der natuur absoluut onvatbaar, en kunnen dus slechts *beleden* worden. *Ten andere* volgt hieruit dat een Theologische faculteit, om als faculteit te kunnen doceeren, met het oog op de practijk, niet volstaan kan met eene in de lucht zwevende belijdenis, maar als uitgangspunt zulk een belijdenis moet hebben, die feitelijk met de belijdenis van éene of meer kerken correspondeert; overmits ze alleen op die voorwaarde in deze kerken den beroepsstand der doctores et pastores kan helpen vormen. Een beding waaruit dan nader voortvloeit, dat ze in haar formatie met de kerken, voor de vorming van wier dienaren

de arbeidt, in het noodige contact treedt. En *ten* derde, dat eene Theologische faculteit geen universitair verband kan nog mag aangaan met andere faculteiten, tenzij deze, elk voor haar eigen terrein, met haar op eenzelfden wortel bloeien. Een theologische faculteit, die krachtens haar wezen en roeping den inhoud der bovennatuurlijk geopenbaarde kennisse Gods doceert, kan zich niet huwen aan andere faculteiten, dfe opzettelijk of feitelijk het bestaan eener aldus geopenbaarde Godskennisse loochenen. Immers universitaire verbinding van faculteiten onderstelt gemeenschap van *uitgangspunt* en *doel* bij hetgeen elk van deze op eigen terrein doceert; en dit gemeenschappelijk doel wordt in zijn tegendeel verkeerd, zoo de éene faculteit het bestaansrecht der andere wegdoceert.

Resultaat van ons eerste onderzoek is derhalve, dat een Theologische faculteit om dien naam naar waarheid te kunnen voeren, beantwoorden moet aan deze navolgende eischen: 1°. haar deel moet zijn, niet om aan eenige geleerden gelegenheid tot onbezorgde studie te bieden, maar om te *doceeren* en te *gradueeren*; 2°. ze moet een vereeniging zijn van mannen, die niet elk op eigen risico doceeren, maar saam doceeren *als faculteit*, evenals ze saam als faculteit examineeren en gradueeren; 3°. de inhoud van wat ze doceeren, moet zijn niet „de godsdienst"; noch „God ook zelf"; maar de geopenbaarde kennisse Gods; en wel ter onderscheiding van de Philosophie, die elders thuishoort, die kennisse Gods die geopenbaard is op *bovennatuurlijke* wijze; 4°. om dit te kunnen doen moet ze als uitgangspunt voor haar doceeren een *belijdenis* bezitten; 5°. moet deze belijdenis, zal ze doceeren voor de practijk des levens, saamvallen met de *belijdenis* der kerken, op de vorming van wier dienaren ze het oog heeft; en 6°. kan ze in geen *universitair verband* staan met andere faculteiten, die haar bovennatuurlijk uitgangspunt en het bestaansrecht der boven de natuur uitgaande openbaring, principieel of feitelijk, bij hetgeen ze zelve doceeren, loochenen.

De derde en laatste term eindelijk, dien we te onderzoeken hebben, is die van *publieke Universiteit ten onzent*. Ook deze naam toch mag niet gebezigd, zonder dat men weet, wat er onder te verstaan zij. Hierbij echter mag men niet met een sprong in den vroegeren historischen

toestand terugspringen, maar moet het *jus constitutum* van onze huidige wet op het Hooger onderwijs geraadpleegd. De vraag toch is niet, of er plaats voor een Theologische faculteit was aan onze aloude Academiën, maar of er plaats voor zulk een instelling is aan *onze* Universiteiten, gelijk die thans krachtens de wet van 1876 bestaan. Dan slechts zou hierbij aanstonds uit de historie mogen geredeneerd worden, bijaldien hetgeen voor de al of niet-toelating van de Theologische faculteiten in het karakter onzer Universiteiten beslissend is, gebleven ware wat het eertijds was. Nu echter, juist op de cardinale punten, die hier den doorslag geven, de tegenwoordige Universiteiten een geheel ander karakter dragen, dan dat der vroegere Academiën, is elke conclusie, die uit de historie wordt opgemaakt, hier krachteloos. Er zou van zulk een conclusie nog sprake kunnen zijn, indien de vraag aan de orde ware, om onze geheele wet op het Hooger Onderwijs te herzien en alzoo het karakter onzer publieke Universiteiten van nieuws te bepalen. Maar nu niet deze vraag, maar uitsluitend die andere te berde komt: of in het kader onzer Universiteiten, *gelijk die thans bestaan*, de Theologische faculteit al dan niet past, mag natuurlijk de bepaling van het karakter dezer Universiteiten alleen uit de wet geput.

Onze wet van 1876 nu stelt zich in Art. 1 op het juiste standpunt dat alle Hooger Onderwijs, en dus ook dat aan de Universiteit, dient, niet om gelegenheid tot onbezorgde studie te bieden, maar om door onderwijs, d. i. door doceeren, te *vormen* en *voor te bereiden*. Alleen in zooverre wijkt de bepaling onzer wet van de oorspronkelijke opvatting af, dat ze zulk een vorming door doceeren wil, niet enkel met het oog op de officieele beroepsstanden in de maatschappij, maar ook met het oog op de vorming van particuliere geleerden. Dit punt echter kan rusten blijven. Zoolang we nog te arm aan geleerden zijn, om onze catheders te bezetten, komt er van die vorming van een schare particuliere geleerden toch niets, en voor zooverre de kweekelingen eener hoogeschool later zelf aan haar doceeren, rekenen ze meê onder den beroepsstand der doceerenden. Reeds hieruit volgt dus, dat een faculteit voor „godsdienstwetenschap," als onbekwaam om de vereischte „*vorming*" te verleenen, in het kader van deze wet niet past. Een wezenlijke faculteit voor „godsdienstwetenschap" zou aan alle publieke Universiteiten saam geen half dozijn leerlingen

tellen, en dus, reeds om de ontstentenis van de te vormen objecten, zich van haar roeping *om te „vormen"* niet kwijten kunnen. In de *tweede* plaats neemt onze wet het standpunt in, dat niet de faculteiten doceeren, maar de enkele *hoogleeraren*. Wel is dit stelssel niet consequent doorgevoerd, overmits alsdan het bestaansrecht der faculteit zou vervallen zijn, maar toch ontbreekt in onze wet elke bepaling waaruit ware af te leiden, dat òf de faculteit homogeen moet zijn saamgesteld òf ook dat de faculteit toezicht houdt op hetgeen haar hoogleeraren doceeren. Noch bij de benoeming noch bij het onderwijs der hoogleeraren, is de noodzakelijke eenheid der faculteit in het oog gehouden. Mannen die een zaak *wit* en mannen die een zaak *zwart* redeneeren, doceeren in éénzelfde faculteit; niet enkel wat uitgewerkte bijzonderheden, maar ook wat beginsel en methode aanbelangt. Denk slechts aan de combinatie van Kuenen met Gunning. En evenmin als de faculteit *qua talis* doceert, kan dit gezegd van de Universiteit. Ook zij toch is een aggregaat van zelfstandige geleerden; geen organisme. Want wel gaat er van Curatoren zeker toezicht ook over de doceerende personen uit, maar dit toezicht is door Art. 72 uitsluitend voorgeschreven „bij *plichtverzuim of wangedrag."* Onze publieke Universiteit, gelijk ze krachtens de wet bestaat, is dus volslagen *beginselloos;* voor den geest van *hetgeen* gedoceerd wordt, biedt ze niet den geringsten waarborg; en feitelijk is ze niets anders dan een instelling, die aan zeker getal geleerden in onderscheidene deelen van het vak de gelegenheid biedt, om te doceeren wat zij persoonlijk voor waar houden. Het éene jaar zal er op den catheder een man staan die aan de iuristen doceert, dat de koningen bij de gratie Gods regeeren, en het volgend jaar zal zijn opvolger aan diezelfde studenten doceeren, dat hier niets van aan is. Noch de Universiteit noch de faculteit doceert dus. Gedoceerd wordt er door *geleerde individuën*. En in de *derde* of laatste plaats dient er op gewezen, dat de benoeming der hoogleeraren niet aan eenig wetenschappelijk college staat, maar in handen van de Overheid berust; en dus een daad van *politieke gezagsuitoefening* is geworden. De bedoeling hiervan is, dat bij een vacature de *knapste* man in zijn vak zal benoemd worden, geheel afgescheiden van de richting die hij is toegedaan, of de resultaten, waartoe hem zijne studiën brachten of brengen zullen. Quantatief, niet qualitatief meet de waardemeter, die de keuze beheerschen

moet. Wat verderfelijke leeringen iemand ook voorsta, mits hij *de knapste* zij, en dus voor het doen ingang vinden van zijn verderfelijke theoriën *te gevaarlijker*, dan moet *hij*, zal het wél zijn, worden benoemd. Practisch daarentegen komt dit heel anders te staan. Bij de Overheid drijft nu deze dan gene politieke richting boven, en deze richtingen, zeer wel beseffende, welk een onmetelijke invloed er van de Universiteit uitgaat, zijn er dan ook op bedacht, om de professorenbenoeming te gebruiken tot wering van tegenstanders en het geven van een catheder aan geestverwanten. Daarom kregen noch Bilderdijk, noch Da Costa, noch Groen van Prinsterer een catheder, en wierd thans omgekeerd Dr. J. H. Gunning in Leiden benoemd. Maar welk verloop deze professorenbenoemingen ook nemen, in geen geval bieden ze, qua talis, den minsten waarborg voor *eenheid van beginsel in het doceeren*. Het *geval* heerscht; en alleen de individuën worden meester van den universitairen invloed ter verspreiding van hun geliefkoosde denkbeelden.

Brengen we nu hetgeen we straks over de *Theologische* faculteit vonden met dezen toestand, dien ons *jus constitutum* en de daarmeê verbonden practijk voor onze publieke Universiteit schiep, in verband, dan kan uiteraard de vraag, of er aan zulk een Universiteit plaats is voor een faculteit in de Theologie, niet anders dan *ontkennend* beantwoord worden.

En zulks wel op de drie navolgende gronden. Een faculteit in de Theologie is, gelijk we zagen, ondenkbaar, tenzij ze in eenheid van belijdenis haar uitgangspunt hebbe; anders kan ze geen Theologie doceeren, dan voor zoo verre deze deels onder de Philosophie, en deels onder de Letterkundige studiën thuis hoort. Zulk een waarborg nu voor eenheid van belijdenis is bij de inrichting onzer Universiteiten ondenkbaar. *Atqui ergo* kan ze aan onze publieke Universiteiten niet bestaan. *Ten tweede*, een faculteit der Theologie eischt correspondentie met de kerken, aan de wetenschappelijke vorming van wier doctores et pastores ze arbeiden wil. Onze wet daarentegen snijdt elk stilzwijgend of officieus verband tusschen de faculteit en de belijdenis der kerken af, en *kan* diensvolgens geen Theologische faculteit onder hare faculteiten opnemen. En ten *derde*, een Theologische faculteit kan in geen universitair verband staan met andere faculteiten, die principieel het onderwerp van haar onderzoek

ignoreeren of loochenen. De overige faculteiten aan onze publieke Hoogescholen ignoreeren of loochenen alle zonder onderscheid de *bovennatuurlijke* openbaring en erkennen geen ander richtsnoer dan de Rede. Waaruit volgt dat *geen* Theolologische faculteit in het verband van zulke Universiteiten bestaan kan.

Want wel erkennen we, dat de „gedienstigheden der practijk" het kwaad, dat in ons universitair beginsel ligt, temperen; en dat de Overheid er in den regel op bedacht is, de dusgenaamde faculteit der Theologie zóó te bezetten, dat min of meer geestverwanten saam worden gevoegd, en zeker verschil van richting de ééne faculteit van de andere onderscheidt; alsook dat de toevoeging aan onze Universiteiten van een kerkelijke *dépendance* een ontstane leemte poogt aan te vullen; edoch dit alles geschiedt niet *krachtens*, maar *in strijd* met het beginsel, waarvan onze wet op het Hooger onderwijs uitgaat. Als ten onzent bij een vacature een Roomsch of joodsch Theoloog *knapper* is dan een moderne of ethische, zou het beginsel der wet eischen, dat deze Roomsche of Jood wierd benoemd. En hoe men dan de zaak ook wende of keere, het beginsel van onze wet op het Hooger onderwijs biedt niet den minsten waarborg, dat er niet vroeg of laat een „faculteit der Theologie" aan een of meer Universiteiten zal komen, waarin enkel atheïsten, Joden of Roomschen zitting hadden.

Hoe conservatief Professor Kuenen de zaak dan ook in het gelijk trachtte te breien [1]), toch zal deze geleerde zelf kwalijk ontkennen

---

[1]) Zie *Bijbl. v. d. Hervorming*, p. 44: Hoe toch is de vigeerende wet tot stand gekomen? Zij moest gemaakt worden in een land, waarin reeds sedert 300 jaren universitair onderwijs werd gegeven, en wel sedert 60 jaar van wege den Staat. Men maakte niet t a b u l a r a s a, men hervormde het bestaande. Wat hebben wij thans — zoo werd gevraagd — en wat moet veranderd worden in verband met de gewijzigde behoeften en staatsrechtelijke eischen? Indien wij naar Zuid-Afrika emigreerden, wij zouden misschien van voren af kunnen beginnen, en 't zou zeer belangrijk zijn kennis te nemen van wat eene commissie a d h o c dan voor plannen zou ontwerpen; maar in 1876 stond de quaestie zoo niet.

Zeller heeft de vraag theoretisch behandeld, en misschien zou ik, wat de splitsing in faculteiten aangaat, in theorie met hem tot dezelfde conclusie komen Doch in 1876 is de quaestie uit dat oogpunt niet behandeld. Men had de faculteiten en behield die met het oog op de praktijk. De vraag werd dus deze: zullen wij ook een theologische faculteit hebben, of zullen hare vakken worden

kunnen, dat noch hij, noch Prof. Tiele tegenover de oppositie van de heeren Dr. Hoekstra, Rovers en De Bussy de sterkere partij speelde. Als het op schikken en plooien aankomt, is een knutselwerk als in onze Theologische faculteit tot stand kwam, verre boven mijn lof. Maar indien bij een *wetenschappelijke* inrichting als de Universiteit, *niet* geschipperd en geknutseld, maar *wetenschappelijk* geredeneerd dient te worden, zal het ook mijn hooggeachten leermeester ondoenlijk blijken, eenerzijds de Theologische faculteit en anderzijds het karakter onzer publieke Universiteit ooit zoo te definieeren, dat niet de éene tegen de andere vloeke.

Evenwel besef ik ten volle, dat het pleit hiermeê nog niet ten einde is. Al had ik toch onbetwistbaar recht, om mij op de omschrijving van ons Hooger onderwijs in Art. 1 der wet te beroepen, toch is het ook mij geen geheim, dat niet dat *geschreven*, maar een heel ander *on*geschreven *Artikel één* feitelijk den toestand en de ontwikkeling van ons Hooger onderwijs beheerscht. Sinds jaren stonden ten onzent de mannen van de *idée* en de mannen der nuchtere *practijk*, wat dit punt betreft, scherp tegenover elkander. Zij, die geen besef hadden van de innerlijke drijfkracht, die in de wetenschap zelve ligt, noch van 's menschen heilige roeping, om de wetenschap, ook om haar zelve, wat zeg ik, om Gods wil, te minnen, drongen er steeds op aan, dat althans de Overheids-hoogescholen zoo goed als uitsluitend dienen zouden om predikanten, artsen, juristen en

---

ingedeeld bij die der Letteren? Maar de juridische vakken dan? Behooren zij ook niet elders tehuis?

Dat onze Universiteiten met theologische faculteiten bestonden, was niet toevallig; zij zijn historisch geworden. De poging om ze te behouden, indien dit zonder onbillijkheid kon geschieden, was prijzenswaardig. Vroeger waren ze alleen voor Hervormden; maar dit is juist weggenomen. De Staat octroyeert geen leeraren meer voor de Hervormde kerk. Geen bevoorrechting heeft meer plaats; maar ook hier werd het bestaande zooveel mogelijk geëerbiedigd. Toen er sprake was van opheffing der theologische faculteiten, verhieven zich niet maar hier en daar, doch overal in den lande stemmen daartegen, en van alle zijden. Daarmede hield men rekening.

Nu mag men dit punt niet uit een algemeen beginsel beoordeelen; wil men het doen, dan verdwijnt er meer dan de theologische faculteit. Het behoort ons om billijke beoordeeling te doen te zijn.

docenten te kweeken; en in ons practicale vaderland beschikten deze practicale mannen steeds over ongemeenen invloed. Zooals er een militaire academie te Breda en een ingenieursacademie te Delft bestond voor Oorlog en Waterstaat, zoo ook moesten Leiden, Utrecht en Groningen niets dan leveranciers van kerk- en staatsbeambten zijn. Lijnrecht tegenover deze koude en ondiepe practici nu stonden de mannen der idée en der theorie, die wel niet *elk* verband met de practijk loochenden, maar toch oordeelden, dat de Overheid bij de inrichting van het Hooger onderwijs hiermeê geen rekening had te houden. Hooger onderwijs moest uitsluitend gericht zijn op zelfstandige beoefening der wetenschap. De vrucht van deze beoefening der wetenschap zou dan aan de practijk vanzelf in den schoot worden geworpen. Men ging dan uit van de stelling, dat er een zelfstandig verschijnsel, een levend organisme, genaamd *de Wetenschap*, bestaat, dat de Wetenschap uit eigen aandrift leeft, aan eigen wetten gehoorzaamt; en dat de Staat bij het Hooger onderwijs geen andere roeping heeft, dan om aan deze kostelijke plante den bodem te bieden, waarin ze tieren en bloeien zal; om haar, eenmaal in dien bodem geplant, rijkelijk te besproeien met zijn goudregen. Waar nu twee zulke uiteenloopende inzichten tegenover elkander staan, komt in ons goede vaderland altoos een *derde soort* lieden opdagen, die de partij van het *juiste midden* kiezen, en hun wondere bedrevenheid toonen in het praepareeren van een cement, waardoor zelfs ijzer en leem saamkleven.

Historisch vonden onze *practici* de uitdrukking hunner wenschen in het Kon. Besluit, dat ons Hooger onderwijs van 1815—1876 heeft beheerscht (¹); kregen onze *idealisten* of theoretici hun zin deels in het Concept-Fock, maar vooral in het ontwerp-Geertsema (²); en zagen onze *middenmannen* hun glanzig cement

(¹) Art. 53 van het Kon. Besluit van 2 Aug. 1815 (Stbl. no. 4) luidde:
„Er zullen op het grondgebied der Vereeniging der Nederlanden drie hoogescholen zijn, aan welke niet alleen de studiën, tot bekoming van wetenschappelijke graden, zullen voleindigd en die graden zelve zullen toegekend worden, maar aan welke *dientengevolge* in alle voornaamste deelen der menschelijke kennis onderwijs zal gegeven worden."

(²) Hoewel de minister Geertsema geen definitie van Hooger onderwijs in zijn wet gaf, blijkt toch duidelijk uit zijn Memorie van toelichting, wat hij onder Universitair onderwijs verstond, als hij schrijft:

schitteren in het Ontwerp-Heemskerk II, dat in 1876 wet wierd ([1]). Uiteraard koos elk dezer drie groepen bij de onderscheidene pogingen tot regeling dezer zaak haar eigene formule. Deze formule was voor de practici, dat Hooger onderwijs „dienstbaar moest zijn aan de vorming voor het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen;" voor de idealisten dat Hooger onderwijs, „de vorming voor zelfstandige beoefening der wetenschap moest beoogen"; terwijl de mannen van het *juste milieu* eenvoudig deze beide formules aaneenkramden, gelijk dan ook in onze thans vigeerende wet op het Hooger onderwijs is geschied. Intusschen verdient het hierbij opmerking, dat de idealisten in de formule: „Vorming voor de zelfstandige beoefening der wetenschap", nog volstrekt hun ideaal niet zagen belichaamd. Minister Geertsema, die een ontwerp in hun geest indiende, liet deze formule dan ook weg en onthield zich, wat bij eersten oogopslag vreemd schijnt, van elke formuleering. In zijn Art. 1 komt *geen* omschrijving van wat onder Hooger onderwijs te verstaan zij, voor. Dit nu is *niet* toevallig, maar moet verklaard uit de tastbare tegenstrijdigheid, die voor onze idealisten tusschen het denkbeeld van *onderwijs* en hun opvatting van de Universiteit bestaat. Wat toch onze idea-

---

„Wel wordt de Universiteit door zeer velen bezocht, om later in stoffelijke behoeften te kunnen voorzien, maar, zooals het Voorloopig Verslag opmerkte, wordt daardoor het karakter van het universitair onderwijs niet bepaald. De vrije vlugt van dat onderwijs mag zich door dit gebruik niet laten belemmeren. Een hooger onderwijs, geregeld met het oog op alles wat wetenschappelijke opleiding en vorming vordert, zonder te letten op de eischen, die de Staat mag stellen aan hem, die een beroep of bedrijf, waartoe dusverre universitaire ontwikkeling onmisbaar werd geacht, wenscht uit te oefenen, schijnt allezins aanbevelenswaardig. Bij het vermelden der vakken aan de Rijksuniversiteiten te onderwijzen, behoeft dan niet in de eerste plaats gelet te worden op de wetenschappelijke behoefte van aanstaande advocaten, artsen, docenten aan middelbare en andere scholen. De vorming van rechtsgeleerden, geneeskundigen, beoefenaren der wis- en natuurkunde, letterkundigen en welke wetenschappen verder een onderwerp van studie mogen uitmaken, treedt dan en terecht op den voorgrond".

(1) Art. 1 van de tegenwoordige wet luidt: „Hooger onderwijs omvat de vorming en voorbereiding tot zelfstandige beoefening der wetenschappen en tot het bekleeden van maatschappelijke betrekkingen, waarvoor een wetenschappelijke opleiding vereischt is."

listen bij monde van den minister Geertsema bedoelden [1]), en nog bedoelen, is dat de Univerversiteit niet in de eerste plaats een instelling van onderwijs zal zijn, maar een instelling *voor de wetenschap* als zoodanig. Hun leidende gedachte was steeds en is nog, dat de Staat geld bij volle handen zal geven om aan de kundigste geleerden in onderscheidene vakken de gelegenheid te bieden, onbezorgd te leven, alle hulpmiddelen voor hun studie gereed te vinden en voorts, in volstrekte onafhankelijkheid van het staatsgezag, zóó te studeeren, als zij zelven dit oirbaar achten. Het collegen-geven en examineeren komt hier dan wel bij, maar als natuurlijke vrucht. Ook waar het college-geven en examineeren in eenig vak geheel ondenkbaar is, overmits er geen studenten zijn om een college, en geen examinandi om een examen mogelijk te maken, moet zulk een vak, mits het wetenschappelijk belang hebbe, aan de Academie toch gerepresenteerd zijn en voorzien worden van de noodige hulpmiddelen. En dit kenmerk nu beslist voor hun opvatting van de Universiteit. Is toch uw Universiteit een instelling van *onderwijs*, dan mogen en moeten uiteraard alleen die vakken er vertegenwoordigd zijn, die ook *onderwezen* worden, en ligt in de behoefte *aan onderwijs* in eenig vak de onverbiddelijke grens die aanwijst, voor welke vakken een katheder al dan niet zal worden opgericht. Richt ge daarentegen katheders op voor allerlei vakken, die op zichzelf wetenschappelijk belang hebben, geheel afgezien van de vraag of er in zulk een vak ook onderwijs zal gegeven worden, dan is uw Universiteit niet meer eene inrichting voor Hooger *onderwijs*, maar een instelling voor hoogere beoefening der *wetenschappen*. Bij een lagere en middelbare school of bij een gymnasium zal het niemand ook maar in de gedachte komen een leeraar aan te stellen voor eenig vak, dat er niet te onderwijzen valt; maar aan onze Universiteiten bestaat de drang, om hoogleeraren aan te stellen voor *alle* vakken van wetenschap, mits deze, geheel afgezien van de behoefte aan of de mogelijkheid voor het geven van onderwijs in dit vak, uit *wetenschappelijk* oogpunt interessant zijn. Dit ideaal *kon* echter in de formuleering der wet zijn belichaming niet vinden, om de eenvoudige

---

([1]) Zie de voorlaatste noot.

reden, dat de Grondwet geen andere instellingen dan die voor Hooger *onderwijs* kent. Dit dwong dus de idealisten, om de gedachte van *onderwijs* vast te houden, en vandaar dat hun formule wel van „zelfstandige beoefening der wetenschap" gewaagde, maar er steeds voorvoegde: „*vorming* of *opleiding tot* zelfstandige beoefening der wetenschap." Ware men vrij geweest, men zou als formule hebben voorgeslagen: „Universiteiten zijn instellingen, die dienen om de beoefening of den bloei der wetenschappen te bevorderen." Nu de Grondwet deze oprechtheid niet gedoogde, deed minister Geertsema er het zwijgen toe, en behielpen zij, die toch formuleeren wilden, zich met de naastbijkomende formule; „*opleiding tot* zelfstandige beoefening der wetenschappen."

Hiermee echter bukte men wel voor de letter der wet, maar met het stellig voornemen, om zich bij de verdere ontwikkeling der Universiteit in het minst niet aan deze wel gedrukte, maar te drukkende formule te storen. Al stond in de wet duizendmaal, dat niet de *beoefening* der wetenschap, maar *opleiding tot* die beoefening doel van de Hoogeschool was, toch bleef men feitelijk handelen, alsof *vorming* en *opleiding* slechts secondaire vrucht, en vrije, onbelemmerde, volledige beoefening der wetenschappen hoofddoel van deze stichtingen ware. Vandaar tal van vakken, van katheders en van hoogleeraren, die nooit zouden zijn opgenomen, zoo *vorming* en *opleiding*, naar eisch der wet, hoofddoel ware gebleven; en vandaar tevens het verschijnsel dat op tal van colleges slechts een, twee of drie studenten plegen te verschijnen, wier komst òf slechts dilettantisme bedoelt, òf, bij ernstiger opvatting, slechts een kans voor den minister van binnenlandsche zaken wil scheppen, om bij eventueele vacature beschikbare stof te hebben.

En wierd zoo de letter der wet van den éénen kant ondermijnd door de idealisten, de practici waren er van den anderen kant niet minder op uit, om onze Universitaire instellingen dienstbaar te maken aan hunne meer practische doeleinden. Hun scheen het onzinnig dat de Juridische faculteit week aan week college zou geven met het beleden doel, om de honderden juristen voor te bereiden voor de „zelfstandige beoefening der jurisprudentia." Hoogstens zijn er tien op de honderd, die daarvoor zin en vatbaarheid bezitten; en de andere negentig percent vat daar niets van. Voor hen is dus de eenig moge-

lijke behandeling, dat men ze zooveel juridische kennis en juridische vorming aanbrenge, als strikt noodig is met het oog op hun latere praktijk. Met de colleges over Hebreeuwsche taal en letterkunde ging het evenzoo. Ook hier geen tien, wat zeg ik, geen drie percent die er ook maar van verre aan denkt, om zich aan de *zelfstandige beoefening* dezer wetenschap te wijden, en vandaar de noodzakelijkheid om dit college nog beneden het diapason te doen blijven, waarop een gewone school bij het onderwijs in het Fransch staat; en evenzoo het doorlaten op het examen van wie ternauwernood in de eerste beginselen van deze taal thuis raakte. De kracht dezer practici ligt dus in het gehalte van het meerendeel der studenten, wier doel van studie *niet* wetenschappelijk, maar *maatschappelijk* is, en die door hun groote meerderheid in het aantal den toon van deze hoofdcolleges beheerschen. Gevolg waarvan is, dat bij de *hoofdvakken*, waar de studenten vele zijn, de *practici* hun zin doordreven, terwijl de *idealisten* hun triomf vierden bij die extra-katheders, die van het „tres faciunt collegium" leven, en dies slechts luisteren naar de eischen der wetenschap.

Bij dezen stand van zaken is het licht verklaarbaar, dat ook de quaestie der Theologische faculteit niet *naar de letter der wet* pleegt besproken te worden, maar dat het debat over dit vraagstuk schier geheel beheerscht wordt door de bedekte worsteling van de beide aangeduide richtingen; en we haasten ons, er bij te voegen: de wet zelve geeft in haar verdere artikelen hiertoe zelve aanleiding. Al biedt ze ons toch in Art. 1 een definitie van Hooger onderwijs, die noch plaats laat voor een faculteit, die alleen de wetenschap, noch voor een faculteit die uitsluitend de kerk zal dienen, toch viel in de verdere wetsartikelen de inrichting der Theologische faculteit zóó uit, dat deels de eisch der wetenschap en deels het kerkelijk belang haar inrichting beheerschte. Zoo rust de Theologische faculteit in de wet op een gekunstelde combinatie van wetenschappelijke bedoeling en van kerkelijke inzichten, en is er in hoofdzaak op gericht, om in de kerk zulke denkbeelden voort te planten, als de wetenschap oordeelt, aan de kerk te moeten opdringen. Bij de beraadslaging over deze wet is het in de Tweede Kamer dan ook duidelijk uitgesproken, dat het: 1° een Staatsbelang was zorg te dragen dat ook de aanstaande dienaren van den godsdienst gelegenheid vonden voor een wetenschappelijke opleiding; en 2° dat, dank zij deze wetenschappelijke oplei-

ding, de kerk dienstbaar wierd gemaakt aan het verspreiden van dusgenaamde verlichte denkbeelden onder het volk. Gevolg waarvan was dat de idealisten en practici dit *on*behaaglijk, *on*wetenschappelijk en in den grond *on*waardig compromis sloten, dat eenerzijds bij 's lands wet zou worden uitgemaakt, dat dogmatiek *geen* wetenschap is, en de overige Theologische vakken, van hun Theologisch karakter ontdaan, op zouden treden in een Babylonisch wisselkleed van historische, litterarische en philosophische snit; terwijl anderzijds de practici gedaan kregen, dat de naam van „godgeleerdheid" zou behouden worden; dat slechts die vakken uit de dusgenaamde „godsdienstwetenschap" zouden worden gedoceerd, die voor Protestantsche theologen van aanbelang wierden geacht; en dat een kerkelijke dépendance de eerst gebannen dogmatiek toch weer zou binnenloodsen. Adus waren *beide* groepen bevredigd. Het was aan de idealisten gelukt, om in de oude historische theologische faculteit niet slechts bres te schieten maar ze radicaal te sloopen, ten einde ze voortaan onder de heerschappij te stellen van geheel tegenovergestelde niet-theologische beginselen, ze in te deelen in een ander kader en het moderne begrip van wetenschap der religie onbelemmerd te laten doorwerken; terwijl op hun beurt de practici zich nog met den ouden naam van *Theologische* faculteit getroost zagen, meester bij de keuze der vakken bleven, den protestantschen grondtoon feitelijk handhaafden, en in het bezit bleven van een geschikt instrument om den terugkeer van de kerk naar haar eigen levensbeginsel te beletten.

Dit nu noopt ons om de vraag, of er aan onze publieke Universiteit plaats is voor een theologische faculteit, die we eerst logisch uit de termen en *e iure constituto* bespraken, thans ook te beantwoorden met het oog op die *opvatting van het wezen onzer Universiteiten*, gelijk die in de publieke opinie resultaat is van het compromis, dat tusschen de idealisten en practici sinds 1876 wierd gesloten. Hierbij moet natuurlijk teruggegaan op *de beginselen van ons Staatsrecht*. Blijkt het toch dat deze opvatting van de regeling der zaak niet alleen noch aan de eischen der wetenschap, noch aan die der practijk beantwoordt, maar bovendien, in flagranten strijd met het beginsel van ons Staatsrecht, slechts het bezit van een *instrumentum regni* ten bate van een fractie of partij bedoelt, dan *mag* ze uiteraard geen

genade in onze oogen vinden, maar *moet* ze door elk man van beginsel worden gewraakt.

Het primordiaal beginsel nu van ons Staatsrecht, waarmeê we hier te rekenen hebben, is de nominaal door alle partijen beleden overtuiging, dat de Staat als zoodanig onbekwaam en onbevoegd is, om bij de geestelijke worsteling, die in den boezem der natie gestreden wordt, als Overheid de wet te stellen. Eertijds zag men dit anders in. Onze Staat koos toen partij voor Athanasius tegen Arius, voor Augustinus tegen Pelagius, voor Calvijn tegen Bellarminus, voor Gomarus tegen Arminius, en verklaarde zich, krachtens dit confessioneele standpunt, op religieus, ethisch en intellectueel gebied voor zulk een opvatting van deze drie levensterreinen, als gehuldigd werd door de als *heerschend* erkende kerk. Uit die gedachte wierd de Leidsche Academie, wierd die van Utrecht en Groningen geboren, en het was, in dit verband, volkomen normaal, dat de Overheid aan elke dezer Academiën niet slechts den gang van het wetenschappelijk onderwijs beheerschte, maar ook het glanspunt harer hoogescholen zocht en vond in de officieele theologische faculteit. Het toen geldend beginsel van Staatsrecht splitste de natie in twee deelen. Eenerzijds dat deel, hetwelk confessioneel homogeen was met de opvatting der Overheid; en daarnaast een ander deel van dissentieerenden, onverschillig of deze Roomsch, Luthersch, Remonstrantsch, Joodsch of Libertynsch waren. Wie eensdenkend met de Overheid was gold toen voor *den echten burger;* wie van de Overheid in zienswijze verschilde, wierd slechts als *bijwoner* geduld. Kortom men stond toen nog op het middeleeuwsche standpunt, dat uit de paganistische wereldbeschouwing te kwader ure in de christelijke wereld was overgegaan. Thans echter ligt in dit standpunt het beginsel van ons Staatsrecht niet meer. Zulk een splitsing van de burgerij in volle burgers en dissentierende bijwoners is opgegeven. Men erkent thans, dat alle burgers voor de wet gelijk moeten staan, en dat uit dien hoofde de Staat in zijn wetgeving niet de zienswijze van de éene helft der burgerij tegenover de zienswijze van de andere helft der burgers op religieus, ethisch, en intellectueel gebied, mag propageeren. In het afgetrokkene oordeelen zoo *nominaal* thans alle partijen. Niemand stelt meer de pretentie op, dat de Staat *zijn* bepaalde kerk tot de *heerschende* zal maken; niemand spreekt er meer van, dat de

Overheid een confessioneel karakter zal hebben aan te nemen. En geen enkele partij brengt meer openlijk den eisch te berde, dat de Staat hare bijzondere denkbeelden, ten koste van de denkbeelden der andersdenkende burgers zal propageeren.

Hieruit nu vloeit voor ons Hooger onderwijs de consequentie voort, dat de Overheid dan alleen gerechtigd is de wetenschap te propageeren, zoo deze wetenschap *absoluut* is, en alzoo niet door het verschil in denkwijze onder de burgerij in verschillende richtingen uiteenloopt; en zoo zij ten andere deze absolute wetenschap zoo geheel aan zichzelve overlaat dat er noch door benoeming van hoogleeren, noch door te houden examens of te verleenen graden een partijdige bevoorrechting van de éene boven de andere richting insluipt. Nu blijkt, wat het eerste punt betreft, het absoluut karakter der wetenschap al meer een zelf bedrog. Absoluut, althans tot op zekere hoogte, is de wetenschap slechts zóó lang als ze in de lagere sferen van de natuur en haar verhoudingen omdoolt; maar ze verliest dit absoluut karakter te eenenmale, zoodra ze uit deze lagere sferen opklimt tot die wetenschappen, die met het leven van den *mensch* in verband staan. Een absolute geschiedenis b. v. van het vaderland is door niemand te leveren. Vandaar dan ook dat men er zich in Engeland almeer aan went om alleen de lagere, natuurkundige wetenschappen, *sciences* te noemen, en dat in de theologische, juridische, litterarische en zelfs in de medische wetenschap, zich almeer een tegenstelling van onderscheidene richtingen openbaart, wier uiteenloopende gang bepaald wordt door de onderscheidene gesteldheid van dat saamgesteld verschijnsel, dat we het *gemoedsleven* plegen te noemen. Er is zoomin een absolute philosophie als een absolute historiebeschrijving; rechtschool staat tegenover rechtschool; en allopathen en homoeopathen staan op medisch terrein rechtstreeks tegenover elkander. Dit heeft men dan ook zelfs op de moderne Predikantenvergadering gevoeld, en Prof. Van Manen heeft zijn geestverwanten gewaarschuwd uit dit oogpunt niet te veel over de Theologische faculteit te zeggen overmits anders ook de juridische en medische faculteit in het gedrang zou komen. [1]) Struisvogelpolitiek, waar geen kracht in zit, maar die

[2]) Zie *Bijbl. v. d. Herv.* p. 44: Indien de theologische faculteit moet vallen

toch een onbedoelde rechtvaardiging inhoudt van heel het standpunt der Vrije Universiteit. Is er nu, uitgezonderd de lagere wetenschappen der natuurkunde, *geen* absolute wetenschap, maar staat ook op wetenschappelijk gebied richting tegenover richting, en hangt dit verschil van richting saam met de diepgaande scheiding, die op het stuk van beginselen in den boezem der burgerij wordt aangetroffen, dan eischt dit zoo straks aangeduid staatsrechtelijk beginsel, óf dat de Overheid zich (de natuurkundige faculteit misschien uitgezonderd) van alle bemoeiing met de wetenschap onthoude; óf wel, dat ze er zich op zulk een wijze mede bemoeie, dat elke richting gelijk recht ontvange. Vandaar onze tweede clausule, dat niet een partijdige bevoorrechting van de éene boven de andere richting mag toegelaten worden, door benoeming van hoogleeraren als anderszins. Aan dezen noodzakelijken eisch nu is *niet* door *de wet* voldaan, en nog minder voldaan door *de wetspraktijk.*

Niet door *de wet*. Staan toch alle richtingen op wetenschappelijk gebied voor den Staat gelijk, en verschillen deze richtingen evenzeer in beginsel als in methode, dan mag de wet geen regeling van het Hooger onderwijs voorschrijven, waarbij de methode der éene richting *geëerd*, en die der andere richting *uitgesloten* wordt. En toch dit doet onze wet. Ze volgt voor alle faculteiten de methodologische regeling van de rationalistische richting, en sluit de daartegenoverstaande richting eenvoudig uit. En even partijdig als de wettelijke regeling, was ten onzent *de wetspractijk*. Toen de keuze stond, om Groen van Prinsterer of Thorbecke de richting voor de juridische wetenschap te laten aangeven, benoemde de overheid niet beiden, maar sloot Groen van Prinsterer uit, gelijk ze eens Bilderdijk uitsloot en straks Da Costa weerde, en gaf aan de juridische richting van Thorbecke al het overwicht. Deze enkele namen zijn hier welsprekend, en ten overvloede herinner ik hoe, omgekeerd, nog niet lang geleden een ander jurist van den katheder wierd uitgesloten, wijl zijn denkbeelden *te* radicaal schenen. Het feit is alzoo onloochenbaar, dat de overheid door de benoeming der hoogleeraren op wetenschappelijk terrein de éene

omdat de Staat naar richting vraagt, dan kan ook de juridische en medische faculteit niet bestaan. Wij weten allen, dat iemand als juridisch professor om zijn richting in de economie niet is benoemd en dat aan geen enkele medische faculteit de homoeopathie is vertegenwoordigd.

richting heeft geweerd en de andere op machtige wijze gepropageerd. En nu zegge men niet, dat de wet van 1876 hierop een correctief heeft geleverd door ook het Hooger Onderwijs vrij te verklaren, want dit zeggen is niets dan een tergende bespotting. Wanneer er twee, drie richtingen in een vak van wetenschap bestaan, en de Staat, die aller is, geeft aan de éene richting al het voordeel van haar invloed en gezag, van haar goud en haar eere, van haar *effectus civilis* en haar hulpmiddelen, en gunt aan de andere geen andere vrijheid, dan om tegen den stroom op te worstelen en particuliere geleerden te kweeken, dan is er geen eerlijke wedstrijd, maar de strijd van een hulpeloos en gebonden martelaar tegen den zwaar gewapenden gladiator. Dat juist was het aloude en geoordeelde standpunt van de heerschende kerk, en is alzoo de lijnrechte onderstbovenkeering van het thans geldend staatsrechtelijk beginsel.

Krachtens dit beginsel van ons staatsrecht toch mag de Staat thans in zake het Hooger onderwijs slechts éen van deze drie wegen inslaan. Hij kan òf geheel het Hooger onderwijs uit handen geven en aan de belangstelling van de minnaars der wetenschap zelven overlaten, hoogstens geldelijken steun biedende aan elke Universiteit, die aan zekeren eisch in het aantal van katheders enz. voldoet; òf wel hij kan aangenomen dat zich in hoofdzaak drie richtingen op wetenschappelijk gebied vertoonen, voor elk dezer drie een zijner Universiteiten beschikbaar stellen, onder toekenning van het recht van benoeming der hoogleeraren aan deze Universiteiten zelve; òf eindelijk, hij kan de rol op zich nemen, om enkel een *tente voor de wetenschap* te spannen, waarin ze alle hulpmiddelen gereed vindt, en aan elke particuliere vereeniging voor Hooger onderwijs hiervan het vrij gebruik afstaan. Elke andere regeling van het Hooger onderwijs of bemoeiing van Staatswege met de wetenschap is in strijd met het primordiaal beginsel van ons Staatsrecht, gaat van een valsch begrip van de absoluutheid der wetenschap uit, drijft de overheid in een partijdig spoor, en is een onbedoeld, maar daarom niet minder verderfelijk, terugkeeren tot het begrip van een heerschende kerk, nu niet van de Roomsche of Calvinistische, maar van de *rationalistische* orthodoxie.

Geldt dit nu reeds (altoos buiten de natuurkundige faculteit, zoolang ze haar boekje niet te buiten gaat) voor alle vakken van studie, toch komt dit het sterkst uit bij de Theologische faculteit, om-

dat juist zij zich met het hoogste bezig houdt en rechtstreeks in verband staat met hetgeen in den boezem der burgerij de diepste scheiding te weeg brengt. Van die scheiding merkt ge weinig, zoo lang het blijft bij wegen, tellen en meten,dus bij de rechtstreeksche empirie; ge merkt er iets meer van op medisch terrein; ge merkt het reeds sterk als het antirevolutionaire staatsrecht tegen het revolutionaire komt over te staan; ge merkt het nóg sterker als de vaderlandsche historie moet onderwezen of te kiezen valt tusschen de philosophische school van Kant of Hegel, Schoppenhauer of Herbart; maar ge merkt dit verschil het *allersterkst* zoodra ge op Theologisch terrein den voet zet, en u geplaatst vindt tegenover de principieele tegenstellingen van de *naturalistische* en *supranaturalistische* wereldbeschouwing; zoodra er te kiezen valt tusschen Pantheïsme en Theïsme, tusschen *Protestantisme* en *Romanisme*, tusschen Arminius en Calvyn. Dan toch dringt het feit, dat er niet *eenerlei* maar *velerlei* wetenschappelijke richting op dit gebied bestaat, zich klaar en helder aan heel het meêlevend publiek op, en tast en voelt een ieder hoe de pretentie van een Overheidsfaculteit voor de Theologie, die *geen* partij zal kiezen, weinig anders dan wetenschappelijke *pedanterie* en staatrechtelijke *humbug* is. Zelfs Prof. Tiele heeft zich aan het rekenen met deze duidelijke en in het oog springende feiten niet geheel kunnen onttrekken, en dan ook eerlijk weg erkend dat er althans *tweeërlei* Theologische wetenschap bestaat, t. w. een Protestantsche en een Roomsche, en daarom het denkbeeld niet geheel van zich geworpen, om een *Roomsche faculteit* naast de thans bestaande Protestantsche te plaatsen (*). Hier splijt dus de absolute wetenschap reeds in tweeën; wordt erkend dat in strijd met het beginsel van ons Staatsrecht, bij de inrichting van onze Theologische faculteit is te werk gegaan, als bestond er nog een heerschende Protestantsche Staatskerk, en als

---

(*) Zie *Bijbl. v. d. Herv.* p. 37: Een ding geef ik gaarne toe. Dat Roomsch-Katholieken ooit aan een niet-Katholieke faculteit theologie zouden komen studeeren, was een illusie die sommigen zich vormden, doch aan wier verwezenlijking ik althans nooit heb geloofd. Daarom zou het denkbeeld reeds door den heer Wintgens bij de debatten in 1876 geuit, aanbeveling verdienen, om den Katholieken, zoo zij 't verlangen, een gelijksoortige faculteit als de protestantsche en naast deze te verleenen.

waren de Roomschen ten onzent nog een soort gedulde Heloten. Reeds deswege is een theologische faculteit, gelijk die thans feitelijk aan onze publieke Universiteiten bestaat, door het beginsel zelf van ons staatsrecht geoordeeld. Immers de tegenwerping, dat wij in historischen zin nog altoos een Protestantsche natie zijn, hoe uitnemend en onweersprekelijk op zichzelve ook, kan noch mag er ooit toe leiden, om op *staatsrechtelijk* gebied het Protestantisme wetenschappelijk te propageeren, en *eo ipso* het Romanisme niet slechts te ignoreeren, maar, overmits deze tegenstelling *antithetisch* is, te bestrijden. We zijn Protestanten in onze traditioneele levensuiting als natie, maar nooit kan dit Protestantisme *staatsrechtelijk* geformuleerd worden, of we vervalschen het beginsel van ons huidig staatsrecht en vallen in het middeleeuwsch beginsel van staatsrecht terug. En zoo staat men voor deze impasse, dat het Protestantisme zich nooit staatsrechtelijk *kan* laten gelden, dan door het beginsel zelf van ons Staatsrecht weer *Roomsch* te maken.

Doch er is meer. Plaatst men zich eenmaal op historisch standpunt en acht men dat de Staat verplicht is in de Theologische faculteit „de glorie van ons verleden", gelijk Mr. Levy het uitdrukte, te handhaven, dan is men er niet van af, zoo men aan onze Theologische faculteit een *Protestantsch* karakter leent; neen, dan moet dit karakter zeer bepaald *Gereformeerd Calvinistisch* worden. Acht men zich toch gerechtigd, om ter wille der historie niet te rekenen met het bestaan in ons vaderland van een Roomsche bevolking, die twee vijfden van het geheel uitmaakt, met welk recht zal men dan ter wille van de verdwijnend kleine minderheid van Lutherschen, Mennonieten en Remonstranten, saam nog geen 3 %, het Calvinisme in een algemeen Protestantisme oplossen? Zoo iets vast staat, dan wel dit dat het Protestantisme ten onzent historisch een scherp geteekend *Gereformeerd* karakter droeg. Let men dus niet op het beginsel van ons Staatsrecht, noch op de letter der wet, maar argumenteert men uit den eisch, dien het verleden ons brengt, dan is de conclusie niet, dat onze Theologische faculteit een algemeen *Protestantsche* maar wel dat ze noodzakelijk een *Gereformeerde* zal zijn. Zoo eerst kwame de glorie onzer vaderen tot haar eer.

Doch wat veroorlooft zich thans de machthebbende côterie? Ze weet dat er, om met da Costa te spreken, van meet af tweeërlei op-

vatting van het Protestantsch beginsel hier te lande bestaat, het éene puur *negatief* tegenover Rome, en voorts rationalistisch; het andere evenzeer *negatief* tegenover Rome en het rationalisme gekeerd, maar *positief* zijn sterkte vindende in het *Woord van God.* [1]) Nu heeft men reeds in de dagen van Oldenbarnevelt gepoogd door de benoeming van Prof. Vorstius deze rationalistische opvatting van het Protestantsch beginsel hier te lande ingang te doen vinden; maar onder de leiding van Oranje en de diepe verontwaardiging van het gereformeerde volk, is deze aanval destijds afgeslagen. Niet met de woorden van Voetius, die partijdig kon schijnen, maar met die van Coccejus, wiens naam en gezag men zoo gaarne tegen ons uitspeelt, zal ik u zeggen wat dit negatieve Protestantisme ten onzent reeds destijds bedoelde. In zijn op 2 Juli 1644 gehouden lijkrede op den Franeker hoogleeraar Maccovius zegt Coccejus van dezen scherpzinnigen dialecticus dit: „Maccovius' bloeitijd viel in die bange, netelige dagen.... toen er binnen de wanden van de Gereformeerde kerken mannen zijn opgestaan, die, eerst bedektelijk, toen openlijk, het Libertijnsch beginsel dreven; hierin bestaande, dat ze een nieuwsoortige kerk wilden, *waarin plaats zou zijn voor allerlei slag van lieden, mits ze nominaal slechts zeker Christendom beleden; een kerk, die niet door Christus als haar hoofd, maar door een college van dwingelanden zou geregeerd worden, en waarin men óók nog, ja de belijdenis der vaderen zou gedoogen, maar naast deze vrij spel zou laten aan alle meening of inzicht, waarvoor men zich op eenige opvatting van de Schrift of op eenige historische traditie beroepen kon; ja, waarin plaatsruimte zou zijn zelfs voor hen, die alles afbraken en ontkenden, wat met eenig aan de rede of de Schrift ontleend schijnargument kon aangetast worden, en die aan dit streven den weidschen titel gaven van verdraagzaamheid en irenisch bedoelen; zich daarbij beroepende op de vrijheid van onderzoek, om hun leervrijheid te rechtvaardigen, en daarbij uitgaande van den vrijen wil des menschen, om van de almacht van Gods genade ontslagen te worden*" [2]). Wat nu

(1) *Da Costa.* Protest. Amst. II. Höveker 1848, p. 6.

(2) COCCECI, *Opera omnia*, Tom. VI p. 63*a*. (Niet Tom. VIII, gelijk alle biographieën opgeven). De letterlijke woorden van Cocceius luiden: „Incidit eius cursus in tempus illud durum et difficile... (in quo)... inventi sunt intra parietes Ecclesiae reformatae, qui primum occulte, deinde aperte Libertinismum partu-

zijn deze opmerkelijke woorden van Coccejus anders dan de juiste uitdrukking van wat de Haagsche Synode in haar encycliek bedoelde met het zeggen: „dat na moet gisten in de kerk, al wat gist in het volksleven?" Wat teekent Coccejus ons hier anders dan het welgelijkend portret van wat thans onder de organisatie van 1816 in het Synodaal genootschap feitelijk tot stand kwam? En ook, welk ander standpunt is hier door Coccejus in schets gebracht, dan datgene waarop thans de Theologische faculteit aan onze publieke Universiteit staat? Metterdaad Coccejus is hier als historiograaf tevens profeet geweest, en hetgeen in de 16e eeuw aan het *negatieve* Protestantisme, dank zij het kloeke optreden van Prins Maurits en de taaiheid der Gereformeerde bevolking, *mis*lukt was, is drie eeuwen later, door blinddoeking van het Gereformeerde volk, maar al te wel *ge*lukt. Laat dus onze tegenstander ophouden zich tegenover de wet en tegenover het beginsel van ons staatsrecht op de historie te beroepen. Roept men de schim der historie op, dan moet niet het *negatieve*, maar het *positieve* Protestantisme in onze Theologische faculteit aan het woord gelaten, en dat positieve Protestantisme bepaaldelijk in zijn Calvinistischen vorm.

Het zijn dus volstrekt niet alleen de Roomschen, die gelijk Prof. Tiele waande, op grond van ons Staatsrecht, beklag en protest tegen deze dusgenaamde Theologische faculteit indienen; tegen die *negatief*-Protestantsche faculteit aan onze publieke Universiteiten gaat even luid het diep verontwaardigd protest uit van een iegelijk op onze erve, die aan het glorietijdperk van onze Calvinistische vaderen nog de grondtype voor zijn eigen leven ontleent, en met onze vaderen vasthoudt aan *de ware Gereformeerde religie*. Wilde men *drie* Theologische faculteiten naast elkander oprichten, een Calvinistische, een Roomsche

---

rirent, i. e. Ecclesiam novam ex omni hominum genere Christum ore appellantium conflatam, subditam non capiti sed tyrannis, in qua praeter veritatem gratiae Dei omnia sentire, omnia credere, ac docere liceret, quae quis ulla vel littera scripturarum, sive traditionis specie novaturienti ingenio approbare posset; liceret abnegare et labefactare, quodcunque ulla ratiuncula vel cavillatione scripturae eludere sibi posse viderentur. Quod institutum conciliationem et pacem. Ecclesiae vocitaverunt, praetextentes suis inventis primo prophetandi libertatem, ad omnis doctrinae admissionem, deinde libertatem arbitrii ad evertendam gratiae liberationem.

en een Rationalistische, er zou nog een schijn van recht bewaard zijn; maar de tegenwoordige inrichting is in onverzoenlijken strijd met ons beginsel van staatsrecht, en mitsdien een wapen, dat aan de éene Theologische richting in handen is gegeven, om de andere buiten ge vecht te stellen. En een overheid, die zich tot zoo partijdig bedrijf leent, verkracht hiermee het recht; kiest partij waar ze allen gelijkelijk genegen moest zijn; en oordeelt zoodoende haar eigen standpunt en stelsel. Het gezag haar door God verleend, om ons volk, en dus ook ons te regeeren, misbruikt ze, om wat ons het heiligst is officiëel te laten bestrijden; en ons geld, dat God ons gaf om zijn waarheid te verdedigen, besteedt ze, om officiëel door principiëele tegenstanders, hetgeen ons *waarheid* is, *leugen* te doen heeten. De oude klacht van Da Costa, dat wat voor ons *geloof* is, bij de Overheid als „bijgeloof" te boek staat, en hetgeen naar luid van Gods Woord als ongeloof moest gebrandmerkt, met den eeretitel van „geloof" gekroond wordt. [1])

En hiermee M. H. ben ik aan het einde van mijn taak genaderd. Uit de termen, uit de historie, uit het beschreven recht, en uit het beginsel van ons Staatsrecht meen ik te hebben aangetoond, dat onze publieke Universiteit, gelijk die ten onzent bestaat, onder elk opzicht ongeschikt is om een Theologische faculteit te herbergen. Zelfs toch al ging de gedienstigheid der practijk zóó ver, dat men ook aan ons, Calvinisten, een *geheele* Theologische faculteit wilde inruimen, met waarborg dat ze in de toekomst steeds Calvinistisch kon blijven; ja al schonk men ons, door wetsherziening vrijheid, om het kader van deze faculteit naar de eischen van onze wetenschap in te richten; dan nog zouden we zulk een Theologische faculteit afwijzen. Afwijzen, vooreerst omdat onze zaak te heilig is, en wij te fier in haar verdediging zijn, om van conniventie te leven; ten tweede omdat wij elke schikking ten onzen behoeve afwijzen, waarbij een ander groot deel onzer medeburgers verongelijkt blijft; en ten derde, en hier lette men wel op, omdat onze Theologie de eere niet mag prijs geven van slechts te kunnen optreden aan een Universiteit, die *in al haar faculteiten*, wat het beginsel aangaat, met ons homogeen is. Door hier niet op te staan, zouden we het organisch verband tusschen de Theologie en de

---

[1]) *Da Costa*. Bezwaren tegen den geest der eeuw, 2e dr. 1823. p. 1 v. v.

overige deelen van de wetenschap prijs geven. Zulk een faculteit zou een Methodistisch seminarie of Baptistische kluis zijn, ingemetseld in den ringmuur van een *rationalistische* academie; en het noodzakelijk verband tusschen het leven uit *de schepping* en het leven uit *de genade* zou worden losgelaten; m. a. w. het uitgangspunt zelf van onze Theologie zou in de positie, die men aan onze faculteit aanwees, principieel worden verloochend.

Resumeerende komen we dus tot deze navolgende omschrijving van ons standpunt, en het advies, dat we, op dit standpunt staande, geven.

Voor ons leeft de wetenschap, bij de gratie Gods, een zelfstandigen organisch leven, en komt het noch aan den Staat, noch aan de kerk, noch aan eenige andere macht toe, om aan de wetenschap de wet te stellen. Maar in dit organisch leven der wetenschap vertoonen zich *verschillende richtingen*, die niet slechts in de afgeleide begrippen, maar evenzeer in de methode zelve der wetenschap uiteengaan, en alzoo, waar van wetenschappelijke instellingen sprake is, leiden moeten tot het oprichten van afzonderlijke instellingen, die elk uit haar eigen beginsel en naar eigen methode de beoefening der wetenschap dienen. Voor zoover zulk een inrichting op wetenschappelijk gebied van het pantheïstische of naturalistische beginsel uitgaat, en inrichting van *onderwijs* zal zijn, kan ze nimmer komen tot eene faculteitsindeeling, die voor een theologische faculteit plaats laat, omdat alsdan de natuurlijke Godskennis onder de *philosophie*, de geschiedenis van het Paganisme en Mahomedanisme onder de *historie*, en Israels letterkunde onder de *litterarische* vakken valt, en in de praktijk der maatschappij naar leeraren van godsdienstwetenschap, als afzonderlijke beroepsstand, geen de minste vraag is. Voor zooverre daarentegen zulk een inrichting voor Wetenschap en Hooger onderwijs op *supranaturalistisch* standpunt staat, is ze *zonder* theologische faculteit zelfs ondenkbaar, maar moet dan ook de wetenschap in *alle* faculteiten dit supranaturalistisch beginsel tot zijn recht laten komen. Dienovereenkomstig heeft ons Calvinistisch volk, bij ontstentenis van zulk een supranaturalistische Universiteit, zelf de beginselen van zulk eene Universiteit in het leven geroepen, en naar eisch van deze beginselen ook eene theologische faculteit aan deze Universiteit opgericht. Dat de dusgenaamde Ethischen de behoefte aan zulk een eigen Universiteit nog wel in 1875, maar thans

niet meer gevoelen, en zich thans nestelen in de bestaande rationalistische Academiën, is ons een bewijs, hoe het besef van het diepgaand verschil tusschen het naturalistisch en supranaturalistisch levensbeginsel steeds meer bij hen uitslijt; iets wat bij hun genetischen samenhang met Schleiermacher niemand verwonderen kan. En dat de Roomschen hier te lande evenzoo nog stil zitten, is alleen uit practische bezwaren te verklaren. Rome acht het beneden haar waardigheid, om, gelijk wij, „zeer klein bij den weg" te beginnen, en stelt de verwezenlijking van haar idealen uit, tot haar Minerva fix und fertig uit den kop van Jupiter kan tevoorschijn treden.

Op dit standpunt nu kan ons advies niet twijfelachtig zijn. Naar onze overtuiging eischt het beginsel zelf van ons Staatsrecht, eischt onze vaderlandsche historie, zoowel als de historie der Universiteiten, en eischt niet minder het karakter en de eere der wetenschap, dat de Staat hoe eer hoe beter met zijn stelsel van officieële Staatsorthodoxie op geheel het terrein der wetenschap breke, en op dien grond overga tot volledige opheffing van de dusgenaamde theologische faculteit aan zijn publieke Universiteiten. Doch hierbij kan hij niet blijven staan. Laat de Overheid haar Staatsorthodoxie op wetenschappelijk terrein los, dan zal zij onverwijld ernst moeten maken met het beginsel van *vrij* Hooger onderwijs, dat ze nu wel in haar wet van 1876 opnam, maar als een doode letter liggen liet. Hoe sterker dan het particulier Hooger onderwijs in kracht wint, hoe meer alsdan de Overheid geplaatst zal worden voor het dilemma, om òf geheel het Hooger onderwijs aan de minnaars der wetenschap zelven over te laten, óf wel als Overheid ten deze een positie in te nemen, die strookt met den gebiedenden eisch van ons staatsrechtelijk beginsel. Daarbij nu zal ze allereerst hebben uit te maken of zij in onze publieke Universiteit een inrichting *van onderwijs* wil blijven zien, of wel ze zal omstempelen tot een inrichting *voor den bloei der wetenschappen*. Kiest ze het eerste, dan zal de grens van wat aan zulk een Universiteit thuis hoort, bepaald moeten worden door *de vraag naar onderwijs*, 'd. i. door de behoefte van de maatschappij. Plaatst ze zich daarentegen, wat wij wenschen zouden, op het tweede standpunt, dan valt deze grens „van de maatschappelijke behoefte aan onderwijs weg," en zal de wetenschap zelve moeten bepalen, wat voor haar leven en haren bloei eisch is. Dan zal de Staatswet zich dus hebben te

onthouden van elke indeeling in faculteiten of opsomming van vakken of betiteling dier vakken. De wetenschap als „souvereine in eigen kring", zal dan elken teugel van de Staatswet afwerpen en geen andere inmenging van de Overheid op haar erf dulden, dan dat zij *materieel* de mogelijkheid scheppe, om de wetenschap naar eigen aandrift en in gehoorzaamheid aan eigen levenswet te laten tieren. Waarmee dan rechtstreeks samenhangt, dat hetgeen de Overheid matereëel aanbiedt, voor alle richtingen op wetenschappelijk terrein gelijkelijk beschikbaar zal moeten zijn, en dat elke richting vrij zal moeten blijven in de keuze harer hoogleeraren, in de keuze harer vakken, het vaststellen van haar beginsel, en het in schets brengen van haar kader

Verhelen we ons echter niet, M. H., dat we van de bereiking van dit ideaal nog zeer verre af zijn, en dat er nog heel wat water uit Maas en Rijn en Schelde in de Noordzee zal loopen, eer de tegenwoordige bezitters van zoo machtig privilegie van dit hun ongerechtig *instrumentum regni* afstand doen. Er ligt in zulk een privilegie voor het egöstisch menschenhart een bijna onweerstaanbare verzoeking. Voor drie eeuwen zijn onze Calvinisten voor diezelfde verzoeking bezweken. Men geeft dan in beginsel wel toe, dat de éene landgenoot het recht niet heeft, om in de zake der consciëntie aan den ander de wet te stellen, maar als het op de consequentie der praktijk aankomt, mist men den geloofsmoed om het op vrijen kamp te wagen. Toen waren de rollen omgekeerd; lag onder en wierd teruggezet wat thans in in macht en eere is, en lag de heerschappij in de handen dierzelfde richting, die door de gebeurtenissen van 1793 en 1816 het onderspit delfde. Maar juist aan die wisseling van rollen, die voor nu een eeuw plaatsgreep, ontleen ik dan ook mijn hope voor de toekomst. Immers toen is gebleken dat een stelsel, dat zich door privilegie en miskenning van anderer recht poogt te handhaven, hoe sterk ook in schijn, toch innerlijk uitgehold is, en ten slotte aan eigen inconsequentie een smadelijken dood sterven moet. Zoo is het toen óns vergaan, zoo zal het vroeg of laat ook het lot van de staatsorthodoxie van het Rationalisme blijken, en waarlijk, ik zal mij niet aan de grootspraak wagen dat, herwon het Calvinisme eens het verloren terrein, niet nog menig Calvinist onze huidige liberalen, in onderdrukking der tegenpartij op wetenschappelijk gebied, zou willen nabootsen.

Veeleer moet het een der ernstigste bedoelingen van onze Vrije Universiteit zijn, om ook voor de toekomst dien boozen demon bij onze geestverwanten uit te bannen, en ons opkomend geslacht tegen het zedelijk gevaar, dat in zulk een verzoeking liggen zoude, te waarschuwen. En inmiddels zij het ons genoeg dat én uit staatsrechtelijk, én uit historisch én uit wetenschappelijk oogpunt alleen de positie van onze Vrije Universiteit thans zuiver en onberispelijk is. Te haren opzichte wordt de vraag, of er binnen haar tente plaats voor een Theologische faculteit is, dan ook door niemand opgeworpen. En dit toch is het afdoend kenmerk van zuivere positie; want onze tegenstanders zien het wel in, en er bestaat voor ons geen reden om het te bemantelen: in het vraagstuk van de Theologische faculteit ligt *geheel het universitaire vraagstuk* als in kiem besloten. God de Heere blijft zijn majesteit ook in de encyclopaedie der wetenschappen handhaven, en daarom *kan* onze publieke Universiteit niet tot ruste komen, zoolang ze met de faculteit, die *zijn heilige kennisse* moet voortplanten, op zoo onverantwoordelijke wijze het recht verkrachtend, uit bijoogmerken speelt.
